

ЧАСТИНА ОДИНАДЦЯТА АМЕРИКА ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

«НАМ НАЛЕЖИТЬ СТВОРИТИ
НОВИЙ СВІТ, НАБАГАТО КРАЩИЙ,
НІЖ ДОСІ; СВІТ, У ЯКОМУ
ПАНУВАТИМЕ ПОВАГА
ДО ГІДНОСТІ ЛЮДИНИ»

Президент Гаррі С. Трумен, 1945 рік.

ЗЛАГОДА
ТА ЗМІНИ

Після закінчення Другої світової війни Сполучені Штати упродовж кількох років займали чільне становище на міжнародній арені. Америка перемогла у великій борні, територія США не постраждала від лихоліття, нація була переконана у правильності обраного курсу – внутрішнього і зовнішньополітичного. Лідери країни намагалися ствердити демократичні засади, які захистили дорогою ціною, та щонайдалі розповсюдити плоди процвітання й добробуту. Для них, як і для видавця журналу «Тайм» Генрі Люса, це було справжнє «американське століття».

Протягом двадцяти років більшість американців переконалася в доцільності обраного шляху. Американська громадськість підтримала зміцнення країни в умовах протистояння Радянському Союзові, «холодна війна» з яким розгорнулася після 1945 року. Громадяни США схвалювали необхідність ширших повноважень державної влади, позитивно сприйняли основні принципи щодо піднесення

добробуту, уперше сформульовані у період так званого «Нового курсу». Американцям подобалося життя в умовах повоєнного достатку, що відкривав ще привабливіші перспективи.

Та з плином часу деякі уявлення про американське суспільство почали викликати сумнів. Національну злагоду порушили численні проблеми й питання, що постали на стику різноманітних напрямків. У 50-і роки афроамериканці оголосили хрестовий похід за право мати собі дещо більший зиск від реалізації славнозвісної американської мрії; їх рух підтримали інші етнічні меншини та жінки. У 60-і політично свідоме студентство протестувало проти втручання Америки в життя інших країн, зокрема проти згубної для американського суспільства війни у В'єтнамі. Молодіжна контркультура кинула виклик системі традиційних американських цінностей. Представники багатьох верств і прошарків прагнули створити нову рівновагу інтересів у країні.

**ЧИННИКИ
ХОЛОДНОЇ
ВІЙНИ
ТА ЇЇ МЕТА**

«Холодна війна», що постала внаслідок тривалих політичних протиріч між Сполученими Штатами та Радянським Союзом, була найважливішим політичним моментом на початку повоєнного періоду. У 1918 році американські військові частини брали участь в інтервенції союзників проти більшовицької Росії. Дипломатичне визнання більшовицького режиму збоку США затяглося до 1933 року, і навіть після визнання підозра та недовір'я між обома країнами не зникли. У період Другої світової війни СРСР і США, незважаючи на наявні суперечності та підходи, опинилися у спільному таборі перед світовою загрозою, що її становив німецький нацизм.

Наприкінці війни суперечності знову набрали сили. Америка сподівалася, що інші країни переймуть сповідувані нею принципи свободи, рівності та демократії, які допоможуть стабілізувати становище, сприятимуть відбудові і загальному відродженню в умовах всесвітнього хаосу, громадянських війн та розпаду імперій. Минув період Великої депресії (1929–1940 рр.), але сліди його ще жевріли перед Америкою. Через те США постійно втілювали в

життя давні принципи вільної торгівлі, створюючи нові ринки для збуту вітчизняної промислової та аграрної продукції. Це давало змогу країнам Західної Європи відродити експорт задля економічного зростання. Здавалося, що усунення торгівельних бар'єрів сприятиме економічному прогресові США, розвитку партнерства і загалом добродіючих міжнародних стосунків.

Проте Радянський Союз мав свій погляд на це питання: історична традиція централізованого авторитарного правління в Росії була антиподом американського пріоритету демократії. Марксистсько-ленінська ідеологія, яку під час війни прибрали на другий план, лишалася спрямовуючою силою радянської політики. Втративши 20 мільйонів своїх громадян, СРСР прагнув загоїти рани, завдані війною, і захиститись від нових збройних конфліктів, остерігаючись агресії з Заходу. Подолавши Гітлера, він був сповнений рішучості запобігти новому нападові. Тому СРСР вимагав створення «умов для оборони» своїх кордонів, зокрема, таких режимів, які поділяли б його цілі у Східній Європі. Але Сполучені Штати ще раніше заявили, що відновлення незалежності та самоврядування в Польщі, Чехо-Словаччині та інших державах – одне із завдань, які вони переслідують в Другій світовій війні.

**ПРЕЗИ-
ДЕНТСТВО
ГАРРІ
ТРУМЕНА**

Наприкінці війни помер Франклін Д. Рузвельт, і на пост президента США заступив Гаррі Трумен. Колишній сенатор-демократ від штату Міссурі навіть на посаді віце-президента не виявляв великих амбіцій і, створювалося враження, не був готовий керувати Сполученими Штатами: досвіду у міжнародній політиці Трумен майже не набув, та й Рузвельт не давав йому порад стосовно складних і важких післявоєнних проблем. «Я замала людина для такої роботи», – звірявся Трумен колишньому колезі.

Але він швидко зорієнтувався за нових умов. Як людина імпульсивна, він, як виявилось, не зволікаючи приймав рішення щодо тієї чи іншої проблеми. На робочому столі Трумена в Білому Домі містилася табличка з написом: «Далі – лише я». Цей девіз, що згодом поширився серед американських політиків, віддзеркалював свідому відпові-

дальність президента за власні вчинки і дії. Вироблена Труменом концепція стосунків з Радянським Союзом справила значний вплив на перебіг «холодної війни» від початку її виникнення.

ПОЧАТОК «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ»

«Холодна війна» розпочалася, коли розбіжності в поглядах на світ у повоєнний час породили підозру і недовір'я між США та СРСР. Перша конфліктна ситуація склалася довкола Польщі. Москва домогалася сформування уряду, підвладного її впливові; Вашингтон ратував за незалежніший, репрезентативний уряд, що відповідав би західній моделі. На Ялтинській конференції в лютому 1945 року було підписано угоду, статті якої допускали розширену інтерпретацію спірної проблеми. В угоді згадувалися й «вільні та безперешкодні» вибори в Польщі.

Під час першої зустрічі з міністром закордонних справ СРСР В'ячеславом Молотовим Трумен продемонстрував свій намір наполегливо відстоювати право Польщі на самовизначення і недвозначно вказав радянському дипломатові на необхідність дотримуватися ялтинських угод. «Зі мною ніколи ще так не розмовляли», – запротестував Молотов. «Дотримуйтесь даного слова, і з вами так не розмовлятимуть», – знову безкомпромісно і рішуче відказав Трумен. Після цієї словесної дуелі політиків стосунки між двома країнами дедалі погіршувалися.

Протягом останніх місяців війни радянські війська зайняли всю Центральну та Східну Європу. Москва використала свою військову міць для надання допомоги східноєвропейським компартіям і для придушення партій демократичного спрямування. Комуністичні партії з благословення та за сприяння Москви швидко поширили свій вплив та владу в усіх країнах регіону; останньою крапкою став державний переворот у Чехословаччині в 1948 році.

«Холодна війна» почалася з публічних заяв. В 1946 році Сталін проголосив про неможливість миру в світі «за умов сучасного капіталістичного розвитку світової економіки». Вінстон Черчилль, прем'єр-міністр Великобританії часів війни, виступив з відомою ефектною промовою у Фултоні, штат Міссурі. З його слів випливало, що «від

Щецина на Балтиці до Трієста на Адріатиці на континент спала залізна завіса»; Черчилль підкреслив, що Британії та Сполученим Штатам треба крокувати пліч-о-пліч, аби протидіяти радянській загрозі.

СТРИМУ- ВАННЯ

Стимування Радянського Союзу стало головним завданням американської політики в повоєнні роки. Джордж Ф. Кеннан, дипломат високого рангу, який працював у посольстві США в Москві, окреслив новий курс у довгій депеші, надісланій до Державного департаменту в 1946 році. Повернувшись на батьківщину, Кеннан продовжив свій аналіз і згодом опублікував статтю під анонімом «Ікс» у престижному журналі «Форин ефферз» («Іноземні справи»). Вказуючи на традиційно притаманне Росії почуття небезпеки, Кеннан доводив, що ні за яких умов СРСР не пом'якшить своєї позиції, оскільки фанатично вірить – доки існують Сполучені Штати, ні про яку стабільність у світі не може бути й мови, і тому прагне посіяти незлагоду в американському суспільстві. Далі він зазначав, що тиск Москви, спрямований на поширення її влади, можна припинити шляхом «рішучого та пильного стримування російських експансіоністських зазіхань».

Уперше доктрина стримування була втілена під час подій у східному Середземномор'ї. В цьому регіоні Великобританія підтримувала Грецію, де комуністичні сили погрожували існуючій монархії громадянською війною, а також Туреччину, на яку тиснув СРСР, домагаючись територіальних концесій та права будувати військово-морські бази на Босфорі. В 1947 році Великобританія повідомила Америку, що не спроможна надалі подавати таку підтримку. негайно Державний департамент створив план американської допомоги обома країнам. Проте підтримка будь-яких нових політичних акцій, пов'язаних із втручанням у справи іншої країни, за словами одного з лідерів американського Сенату Артура Ванденберга, звернених до Трумена, стане можливою, «тільки якщо країну залякати до смерті».

Трумен був готовий до таких дій. У заяві, відомій як доктрина Трумена, президент стверджував: «На моє пере-

конання, політика Сполучених Штатів має спрямовуватися на підтримку вільних народів, що виступають проти поневолення озброєною меншістю або ззовні». Заради цієї мети Трумен просив Конгрес асигнувати 400 мільйонів доларів на допомогу Греції та Туреччині; необхідні кошти було виділено.

Проте американське суспільство (як і Трумен особисто) сплатило дорогу ціну за цю перемогу. Щоб заручитися загальною підтримкою серед американського народу, Трумен перебільшував у своїх заявах уявну радянську загрозу Сполученим Штатам. Такі політичні заяви, у свою чергу, викликали хвилю істеричного антикомунізму, яка знялася по всій країні, породивши у відповідь маккартизм.

Курс на стримування мав поєднуватися із наданням всебічної економічної допомоги для відродження зруйнованої війною Західної Європи. Багато країн на заході європейського континенту втратили економічну та політичну стабільність; США непокоїлися, що комуністичні партії в цих країнах можуть за наказом Москви зіграти на своєму внескові у боротьбі з нацизмом і, зрештою, прийти до влади. Ситуація вимагала негайних і рішучих дій, адже, як образно висловився держсекретар Джордж Маршалл, «лікарі розмірковують, а хворий тим часом умирає». Як відомо, Маршалл займав найвищу посаду в збройних силах США, і саме йому завдячували як лідерів перемог в Другій світовій війні. В середині 1947 року Маршалл звернувся до європейських країн, що переживали великі труднощі, з пропозицією створити програму, «спрямовану не супроти певної держави або доктрини, а проти голоду, злиднів, відчаю та хаосу». СРСР брав участь у перших планових заходах, але згодом усунувся від реалізації програми, остерігаючись розповсюдження інформації про витчизняні ресурси й проблеми, а також контролю Заходу стосовно витрат на зовнішню допомогу. Інші 16 країн виробили спільний план; вони просили 17 мільярдів доларів протягом чотирьох років. На початку 1948 року Конгрес США схвалив цей проект, названий згодом «планом Маршалла». Цей законопроект і досі вважають чи не найвдалішою зовнішньополітичною ініціативою в історії США.

Після розгрому Німеччина була розкряна на чотири окупаційні зони – радянську, американську, британську та

французьку. Столицю Німеччини, Берлін, було також поділено на чотири сектори, при цьому центр міста опинився в радянській окупаційній зоні. США, Великобританія та Франція вели переговори про перетворення зон на єдину республіку з власним урядом. Проте СРСР виступав проти об'єднання Німеччини; дискусії на рівні міністрів чотирьох держав виявилися безплідними. У відповідь на заяву західних країн про наміри створити з окупованих зон єдину федеративну німецьку державу радянські збройні сили за наказом Сталіна 23 червня 1948 року блокували Берлін, відрізавши всі шосейні та залізничні шляхи на захід.

Керівники США розуміли, що втрата Берліна може започаткувати втрату всієї Німеччини, а перегодом – і всієї Європи. США та їх союзники вдалися до рішучих дій. Вони розпочали велику операцію, що дістала назву «берлінський повітряний міст»: на літаках до німецької столиці для мешканців міста транспортувалися харчі, вугілля, ліки та інша допомога – загалом доставлено було 2250 тисяч тонн вантажів. Американські, британські та французькі літаки зробили 277 264 вильоти до Берліна. Сталін зняв блокаду через 231 день.

Західні держави бентежив також радянський вплив у Східній Європі. Сполучені Штати об'єднали зусилля держав світу для створення військового союзу з метою підтримки економічних заходів стримування. В 1949 році США та 11 інших країн створили НАТО – блок, заснований на принципах колективної безпеки: напад, вчинений на одну з держав блоку, сприймався як напад на весь союз, і реагувати на нього належало спільними силовими діями.

Наступного року Сполучені Штати чітко визначили завдання своєї оборонної політики. Рада національної безпеки (РНБ) всебічно проаналізувала американську зовнішню та військову політику; підсумковий документ, відомий як РНБ-68, засвідчив нові напрямки й заходи безпеки США. В документі наголошувалося, що «Радянський Союз фанатично намагається взяти під контроль поголовно всі державні уряди», через те США сповнені рішучості допомогти всім країнам світу, яким загрожує радянська агресія. Посилення загрози країнам Європи, а також випадки супроти американської, французької та британської при-

сутності в Західному Берліні збоку СРСР істотно збільшили витрати Сполучених Штатів на оборону.

**«ХОЛОДНА
ВІЙНА»
В АЗІЇ ТА НА
БЛИЗЬКОМУ
СХОДІ**

Противидіючи поширенню комуністичної ідеології в Європі, Сполучені Штати намагалися своєчасно відгукуватися на проблеми, що виникали в інших регіонах світу. У Китаї американців непокоїло надмірно швидке просування Мао Цзедуна та його комуністичної партії до влади. Упродовж Другої світової війни в Китаї точилися бої з японцями, розгорілася громадянська війна між урядом Чан Кайші та комуністичними силами. Чан Кайші був військовим союзником США, але навіть американська підтримка не врятувала уряд, що виявився корумпованим і абсолютно некомпетентним. Сили Мао остаточно захопили владу в 1949 році; Мао заявив, що його держава разом з СРСР покликана протистояти американському імперіалізмові. Здавалося, комунізм не зупинити, принаймні в Азії.

Корейська війна спричинилася до збройного конфлікту між США та Китаєм. Після звільнення Кореї від японців країна була розчленована вздовж 38-ої паралелі. На північ від демаркаційної лінії капітуляцію приймали радянські війська, на південь – американці. Початково демаркаційну лінію проведено було просто для зручності. Та ескалація «холодної війни» надала їй принципового значення. Радянський та американський уряди створили у своїх окупаційних зонах органи державної влади, підтримуючи їх навіть після виведення військ.

У червні 1950 року збройні частини Північної Кореї, перетнувши 38-у паралель, рушили на південь, залишивши позаду Сеул. Вважаючи Північну Корею просто пішаком СРСР, Трумен привів війська в стан бойової готовності і відрядив до Кореї генерала Дугласа Макартура. Одночасно США спромоглися вплинути на ООН, що своєю резолюцією затаврувала Північну Корею як агресора (СРСР як член Ради Безпеки не скористався правом вето при схваленні резолюції, оскільки бойкотував ООН через відмову в членстві Китайській Народній Республіці).

Терези військових дій у Кореї коливалися то в один бік, то в інший. Спочатку американські та південнокорей-

ські сили були зміщені далеко на південь, де в них лишався ще плацдарм поблизу міста Пусан. Після успішної висадки десанту в Інчхоні, морських воротах Сеула, північні сили змушені були відступити. Та коли бойові операції розпочалися неподалік китайського кордону, КНР вступила у війну, переправивши численні сили через річку Ялу. Збройні частини ООН, де переважали американці, змушені були відступити назад у розпалі битви. Та незабаром вони оговталися і знову вийшли на демаркаційну лінію 38-ої паралелі.

Генерал Макартур, порушивши принципи підзвітності військових цивільним, спробував організувати широку підтримку серед загалу, щоб розпочати бомбардування КНР та прокласти шлях на територію цієї країни націоналістичним збройним угрупованням Чан Кайші. Трумен відставив Макарута у зв'язку з порушенням субординації; місце опального генерала зайняв генерал Метью Риджвей. В холодній війні на кін було поставлено дуже багато, проте здійснення обмежених військових операцій викликало незадоволення серед багатьох американців, які не могли збагнути цієї стриманої тактики. Популярність Президента Трумена знизилася до 24 відсотків – це був найгірший показник за весь період його діяльності на посаді.

Мирні переговори розпочалися в липні 1951 року; угода була укладена в липні 1953 року, у період діяльності нового президента Двайта Ейзенгавера.

Відлуння «холодної війни» докотилося до Близького Сходу з його нафтовими регіонами, що мають важливе стратегічне значення. Перший сигнал небезпеки пролунав у 1946 році, коли радянські війська, порушуючи угоду, залишилися в Ірані після виведення звідти британських та американських збройних формувань. США вимагали від ООН осуду тривалої військової присутності СРСР в Ірані. При введенні радянських танків на територію цієї країни Вашингтон приготувався до прямих бойових дій. Зустрівши рішучий спротив США, СРСР змушений був вивести свої військові сили.

Минуло два роки. США офіційно визнали державу Ізраїль через 15 хвилин після її проголошення. Трумен зважився на цю дипломатичну акцію всупереч значному опорові збоку Маршалла та Державного департаменту. Нала-

годжуючи стосунки з новою державою, США дбали також про мирні відносини з арабськими країнами, які протистояли Ізраїлю.

ЕЙЗЕНГАВЕР І ХОЛОДНА ВІЙНА

Двайт Д. Ейзенгавер, який заступив на пост президента в 1953 році, значно відрізнявся від свого попередника в Білому Домі. Герой війни, він мав напрочуд звабливі природні якості, завдяки яким здобув велике довір'я та популярність у американського народу. Заклик у період виборчої кампанії: «Мені до вподоби Айк» (ім'я, під яким Ейзенгавера знали мільйони американців) маячив повсюди на листівках. У повоєнні роки Ейзенгавер обіймав посаду начальника штабу сухопутних сил, потім – керівника Колумбійського університету, лідера НАТО. Його кандидатура перемогла в змаганні на пост президента країни від Республіканської партії і здобула загальне визнання. Він мав неабиякий хист наснажувати людей на спільні дії, хоч у публічних виступах був стриманий.

Незважаючи на різку відмінність у характері, Ейзенгавер загалом поділяв погляди Трумена на зовнішньополітичний курс США. У наступі комунізму він убачав потужну силу, що прагне заволодіти умами світу. Він вірив, що Москва на чолі з такими лідерами, як Сталін, силкується збурити світову революцію. В урочистій промові з нагоди обрання на пост президента країни Ейзенгавер заявив: «Рідко коли в історії сили добра і зла так консолідувалися, переозброювалися та протистояли одне одному, як зараз. Свобода відтепер стала на про з рабством, світло – з темрявою».

Президент Ейзенгавер і держсекретар Джон Фостер Даллес пропагували думку, що стримування замало для того, аби покласти край радянській експансії – потрібна активна наступальна політика задля визволення тих, хто потрапив у тенета комунізму. Але, попри риторику й заклики, Сполучені Штати не втручалися у внутрішні справи країн, підконтрольних СРСР, зокрема Угорщини, в якій демократичні сили виступили проти комунізму в 1956 р. і були придушені радянськими військами.

І все-таки, стримування комунізму залишалось пріоритетом у зовнішній політиці Ейзенгавера; найбільші надії

він покладав на американський ядерний щит. Під час Другої світової війни в рамках проекту «Мангеттен» було створено перші атомні бомби. В 1950 році Трумен дав згоду на розробку більш потужної водневої зброї. Тепер Ейзенгавер, прагнучи зберегти контроль над бюджетними витратами, проголосив політику «масованої відплати»: за цією доктриною США готові були застосувати ядерну зброю в разі ворожого нападу на країну чи постання загрози життєвим інтересам американського суспільства.

Проте на практиці Ейзенгавер з надзвичайною обережністю розташовував американські збройні сили за межами США, відкладаючи неодноразові пропозиції щодо нанесення ядерного удару по Індокитаю, де в'єтнамські прокомуністичні сили в 1954 році змусили французів залишити країну, та на Тайвані, якому Америка обіцяла захист від нападу КНР.

На Близькому Сході Ейзенгавер зводив із застосуванням сили в 1956 році у період націоналізації Суецького каналу, внаслідок чого британські та французькі війська окупували канал, а Ізраїль захопив Синай. Під рішучим тиском США британські, французькі та ізраїльські військові облишили територію Єгипту, і канал залишився під його контролем.

«ХОЛОДНА ВІЙНА» ВДОМА

«Холодна війна» зумовила американську зовнішню політику і вплинула одночасно на внутрішні справи Америки. Тривалий час американці остерігалися всіяких підприємних дій. Ще в період «червоної загрози» 1919–1920 рр. уряд намагався усунути негативний вплив лівих ідеологій на американське суспільство. Ще більші зусилля докладав уряд після Другої світової війни з метою викорінення комунізму в США.

Антикомуністична істерія у післявоєнний період розгорілася у зв'язку з певними подіями за кордоном, а також скандалами, пов'язаними зі шпигунською діяльністю. В 1949 році СРСР випробував власну атомну бомбу, і приголомшені американці відчували, що Сполученим Штатам загрожує напад з радянської сторони. В 1948 році колишній радянський агент Вітакер Чемберз звинуватив Алджера

Гісса, в минулому заступника державного секретаря та радника Рузвельта на Ялтинській конференції, у шпигунстві на користь комуністичних держав. Гісс не визнав цих звинувачень, але в 1950 році його було засуджено за порушення присяги та лжесвідчення. Нарешті, в 1950 році урядові спецслужби виявили американо-англійську шпигунську мережу, що передавала в Радянський Союз відомості про ядерні розробки. Арешт Етель і Джуліуса Розенбергів та судовий процес над подружжям, звинуваченим у розголошенні державних ядерних таємниць, прискорили усвідомлення американцями наявності комуністичної загрози на території країни. Генеральний прокурор США Говард Макграт заявив, що в Америці комуністів удосталь, і кожен із них – «це мікроб, який суспільству загибель».

Коли республіканці перемогли на проміжних виборах до Конгресу в 1946 році, заявивши про готовність розпочати розслідування підривної діяльності, президент затвердив програму перевірки федеральних службовців на лояльність, і ті, чиє минуле або ж сучасні зв'язки ставилися під сумнів, майже не мали шансів довести щось на свій захист.

Конгрес тим часом розпочав власну кампанію перевірки лояльності. В 1947 році Комісія Палати представників з антиамериканської діяльності розпочала розслідування стану справ в кіноіндустрії, з'ясовуючи, зокрема, прояви прокомуністичних настроїв у популярних кінофільмах. Дехто з літераторів відмовився давати свідчення, і їх було звинувачено в неповазі до слідчих органів і ув'язнено. Голлівуд капітулював – і запідозрені працівники звільнялися з роботи.

Та найпосплідовніше боровся з комунізмом Джозеф Р. Маккарті, сенатор-республіканець від штату Вісконсин. Погляди всього суспільства звернені були на нього в 1950 році, коли сенатор оприлюднив заяву про те, що має інший список з 205 осіб-комуністів, які працюють у Державному департаменті. Незважаючи на те, що надалі Маккарті подав абсолютно відмінні показники і не зміг довести жодного із виставлених звинувачень, він все-таки спромігся зачепити за живе американських громадян.

Реальну владу Маккарті здобув після перемоги республіканців у Сенаті в 1952 році; тепер, очолюючи комісію, він зосередив у своїх руках повноваження та ресурси для рішучого наступу. Широко послуговуючись каналами

телебачення та пресою, Маккарті продовжував звинувачувати високих посадовців у зраді. Здобувши репутацію жорсткого політика та граючи на цьому, Маккарті часто вдавався до відвертого цинізму, а то й грубощів, коли мова торкалася «ганебних та зловмисних» супротивників.

Проте Маккарті надто захопився і переоцінив власні можливості, коли поставив під сумнів дотримання законності в армії Сполучених Штатів після призову до збройних сил одного з помічників сенатора. Завдяки телебаченню, що робило тоді свої перші кроки, мільйони американців на власні очі пересвідчилися у брутальному поведженні Маккарті під час слухань. І якщо до цього інциденту Маккарті за наслідками опитування підтримувала половина населення країни, то після телетрансляції він втратив таку популярність і, зрештою, Сенат засудив його недостойну поведінку.

Але до згаданих вище подій Маккарті мав величезний вплив на американське суспільство. Коли небезпечна ситуація в Кореї або нові успіхи комуністичних режимів викликали занепокоєння серед американців, Маккарті відразу знаходив винуватців. Він посилив новонароджені страхи, що набирали сили внаслідок антикомуністичних заходів адміністрації Трумена, та узаконив внутрішньополітичну тактику, яка зашкодила діяльності чесних громадян. Стисло кажучи, фігура Маккарті уособлювала найгірші крайнощі американської політики періоду холодної війни.

**ПІСЛЯ-
ВОЄННА
ЕКОНОМІКА:
1945–1960
РОКИ**

Упродовж «холодної війни», яка тривала після завершення Другої світової війни п'ятнадцять років, економічний потенціал Сполучених Штатів зростав нечуваними темпами. США зміцнили свої позиції та репутацію найзаможнішої держави світу. Загальний національний продукт країни – мірило вартості товарної продукції та наданих послуг – зріс з 200 мільярдів доларів (показник 1940 року) до 300 мільярдів у 1950 році, сягнувши ще через десятиріччя за позначку в 500 мільярдів доларів. Неухильно зростала серед американців частка представників середнього класу.

Цей зріст зумовлювався декількома чинниками. Насамперед стрімко розвивалася автомобільна промисло-

вість: кількість автомобілів, що сходили з конвеєра щороку, з 1946 по 1955 рік збільшилася в чотири рази. Будівельний бум, почасти викликаний наданням значних пільг учасникам війни, спричинився до розвитку міст та селищ. Збільшення витрат на оборону у зв'язку з ескалацією «холодної війни» також сприяло економічному прогресові.

Після 1945 року збільшилися основні приватні корпорації. Як відомо, перша хвиля об'єднання компаній у могутніші корпоративні утворення припала на кінець 1890-х та на 1920-ті роки. 1950-ті роки увінчалися новою хвилею. Шлях торували нові конгломерати – фірми, які набули власність у кількох господарських галузях. Наприклад, телекомунікаційний гігант «Інтернешнл телефон енд телеграф» придбав «Шератон готелз» (готельний бізнес), «Континентал бейкінг» (харчова промисловість), «Гартфорд файр іншуренс» (страхова справа), «Авіс рент-а-кар» (оренда автотранспорту) та інші компанії. Менші компанії, франчези типу «Макдональдз» створювали галузеві структурні підрозділи та осередки по всій країні. Великі корпорації охоче інвестували в іноземні підприємства, засновуючи свої філії, продуктивність праці в яких була нижчою, аніж в США.

Змінювалось промислове обличчя Америки, а разом із ним становище американських робітників. Більшість з них перемістилася з матеріально-виробничої сфери у сферу послуг. Так, ще в 1956 році серед працюючих американців переважали «білі комірці» – менеджери, вчителі, торгівці, службовці. Деякі наймачі гарантували сталу зарплату, довготермінові контракти та інші пільги. Такі зміни послабили войовничий запал робітничого класу, стиралися відмінності між соціальними верствами населення та класові ознаки.

Водночас фермери переживали важкі часи. Зростання прибутковості аграрного виробництва почало набирати небачених масштабів. Виникали могутні аграрні виробничі комплекси, де втілювалися останні досягнення науки. Сімейним фермам старого зразка було важко змагатися за нових умов. Через те чимало фермерів залишали свої ділянки, ступаючи на новий шлях у житті.

Звичні місця залишали не тільки фермери. Після війни забував американський Захід, розросталися південно-західні регіони – і ця тенденція триває й досі. Г'юстон у Техасі,

Маямі у Флориді, Альбукерк в Нью-Мексико, а також Тусон і Фенікс в Аризоні перетворилися на великі міста. Лос-Анджелес (штат Каліфорнія) за кількістю мешканців вийшов на третє місце в США, випередивши Філадельфію, штат Пенсильванія. В 1963 році в штаті Каліфорнія вже мешкало американців більше, ніж у штаті Нью-Йорк.

Ще більш виразна тенденція у міграції американського населення полягала в тому, що жителі міст залишали старі квартали, оселяючись у передмісті, де потрапляли у сприятливіші умови їх родини, які значно збільшилися після повоєнного буму. Вільям Льюїтт та інші архітектори й планувальники, спираючись на новітні технології, небаченими досі темпами закладали житлові масиви. Однотипні будинки складалися з готових блоків, укомплектованих на домобудівельних комбінатах. На будмайданчику здійснювали лише складання. Звичайно, таке житло було скромним, проте завдяки масовому виробництву за метою Льюїтта чимало людей набули власних осель, тобто бодай частково американська мрія здійснилася.

Бізнес зразу відгукнувся на трансформацію передмість: на околицях міст з'явилися великі торгівельні центри з обладнаними стоянками для автомашин і великою кількістю крамниць. Зручний розклад роботи центрів задовольняв потреби місцевих мешканців у товарах, за якими раніше доводилося вибиратися до міста. Про популярність замських багатопрофільних торгівельних закладів свідчить кількісне їх зростання: якщо в 1945 році їх налічувалося у країні лише вісім, в 1960 році цифра сягнула 3840.

Спорудження шосейних доріг полегшило зв'язок із передмістями і торгівельними центрами. У відповідності з Актом про автомагістралі від 1956 року на прокладання понад 64 тисяч кілометрів нових федеральних доріг, що мали сполучити регіони країни, виділено 246 мільярдів доларів. Це – найбільше в історії США асигнування на громадські потреби.

На соціальний та економічний устрій Америки мало помітний вплив телебачення. Воно з'явилося в 30-ті роки, але широко розвинулося лише у повоєнний період. Якщо 1946 року в країні налічувалося 17 тисяч телеприймачів, то лише через три роки американці щомісяця купували 250 тисяч телевізорів. А вже в 1960 році 75 відсотків аме-

риканських родин мали в себе принаймні один телевізор. У середині 60-х років американська сім'я проводила біля домашніх екранів пересічно від чотирьох до п'яти годин на добу. Діти захоплювалися пригодами Міккі Мауса та інших кумедних витворів мультиплікації; доросла аудиторія віддавала свої симпатії комедійним телесеріалам на зразок «Я люблю Люсі» та «Батькові видніше». Нарешті, всі американці, незалежно від віку, завдяки телебаченню скористалися послугами телереклами, яка ставала чимраз досконалішою та звабливішою, інформуючи громадян про нові товари й послуги, потрібні для нормального життя.

**ЧЕСНИЙ
КУРС** «Чесний курс» – таке визначення здобула внутрішньоекономічна політика Гаррі Трумена. Наслідуючи «Новий курс» Рузвельта, Трумен гадав, що федеральний уряд має гарантувати економічні можливості та стабільність у суспільстві, і боровся за реалізацію накреслених завдань, незважаючи на політичну протидію збоку консервативних за-конодавців.

Головним пріоритетом для Трумена у повоєнні роки став перехід до мирної економіки. Численні військово-службовці прагнули якнайшвидше повернутися додому, але там на них чекала конкуренція у питанні житла та роботи. Закон про військових, прийнятий ще до завершення війни, мав полегшити для звільнених у запас умови життя і праці: закон передбачав ряд пільг, такі, зокрема, як надання гарантованих кредитів для купівлі будинку та фінансової підмоги для отримання робітничої кваліфікації або ж здобуття вищої освіти.

Уряд був стурбований спалахом невдоволення серед робітників у мирний період. Спад виробництва промислової продукції для фронту спричинився до втрати значною кількістю працюючих своїх робочих місць. Інші домагалися збільшення заробітної платні, вважаючи, що минули всі терміни зволікання з цим питанням. В 1946 році 4,6 мільйона робітників розпочали страйк – найчисленніший за всю американську історію. Страйк охопив автомобільну і сталеливарну галузі, енергетику, згодом поширився на за-

лізниці та шахти. Трумен змушений був відреагувати на це вжиттям відповідних заходів, посіявши цим недовіру та відчуження мільйонів трудящих.

Звертаючи велику увагу на назрілі новочасні проблеми, президент пильнував і стратегічні плани. Минуло всього кілька днів після завершення Другої світової війни, коли він представив на розгляд Конгресу програму, двадцять один пункт якої відображав важливі положення, як-от: захист трудящих від порушень закону збоку наймачів, збільшення розмірів мінімальної зарплати, підвищення грошової компенсації при втраті роботи, надання матеріальної допомоги для орендування чи купівлі житла. Протягом наступних місяців Трумен давав пропозиції стосовно медичного страхування та законодавчої бази атомної енергетики. Але такий занадто широкий підхід породив неясність щодо першочергових завдань президента.

Республіканці вдалися до контрнаступу. Обираючи Конгрес у 1946 році, вони висунули єдине гасло перед виборцями: «Чи вам не задосить?» і отримали у відповідь більшість місць в обох палатах парламенту уперше після 1928 року. Тепер вони прагнули звести нанівець ліберальну політику, розпочату Рузвельтом.

Трумен рішуче протистояв Конгресу, коли законодавці скоротили бюджетні витрати та зменшили податки. В 1948 році, незважаючи на несприятливі результати опитування, Трумен висунув свою кандидатуру на другий термін президентства. Боротьба виявилася безкомпромісною, і Трумен знову переміг, випередивши кандидата від республіканців Томаса Дьюї, губернатора штату Нью-Йорк. Перемога зумовлювалася тим, що Трумен, повертаючись до «Нового курсу», скористався підтримкою робітників, фермерів та кольорового населення, які, власне, і обрали його на повторний чотирирічний термін.

Другий термін президентства Трумена (він полишив Білий Дім 1953 р.) засвідчив, що його «чесний курс» виявився успішним лише умовно. Починаючи з липня 1948 р. заборонялась расова дискримінація при прийомі на федеральну службу та клався край сегрегації у збройних силах; зросли розміри мінімальної заробітної плати; втілювалися нові програми соціального забезпечення; проте житлова програма розв'язала далеко не всі проблеми. Чимало ви-

мог не було задоволено, а пропозиції щодо медичного страхування та отримання освіти так і не пройшли через Конгрес. Проблема «холодної війни» забирала в Трумена чимало часу й зусиль, що негативно відбилася на внутрішньоекономічних зусиллях, особливо в умовах інтенсивної діяльності опозиції.

КУРС ЕЙЗЕН- ГАВЕРА

Двайт Ейзенгавер підтримав основні положення «Нового курсу» про відповідальність уряду, але прагнув обмежити роль президента. Він кваліфікував свій підхід «динамічним консерватизмом» або «сучасним республіканством», що, за його визнанням, означало «консерватизм, коли мова заходить про кошти, та лібералізм, коли йдеться про людину». Один з найгостріших критиків Ейзенгавера дав своє, саркастичне тлумачення цього поняття: «це означає настійно ратувати за спорудження якомога більшої кількості шкіл, зовсім не виділивши на те коштів».

Основним завданням Ейзенгавера вважав збалансування бюджету після багатьох років дефіциту. Він домагався скорочення витрат, зменшення податків та утримання вартості долара. Щоб спинити інфляцію, республіканці ладні були допустити масове безробіття. Їхнє небажання надміру стимулювати економіку мало наслідком три спади виробництва упродовж восьми років.

Серед заходів в інших напрямках треба відзначити перекладання повноважень щодо експлуатації океанських нафтових свердловин від федерального уряду до органів врядування окремих штатів, підтримку приватних розробок енергетичних проектів замість державних програм, започаткованих демократами. Всі без винятку заходи адміністрації Ейзенгавера були спрямовані на розвиток та зміцнення підприємницької діяльності.

Прагнення Ейзенгавера грати непомітну для широкого загалу роль часто призводили до патової ситуації в законодавчих органах. Але «за лаштунками» він напрочуд активно захищав облюбовані програми, заручившись необхідною підтримкою власних ініціатив. Тому не випадково, що Ейзенгавер належав до тих небагатьох президентів, які,

полишаючи найвищий державний пост, не втратили своєї популярності.

**КУЛЬТУРНЕ
ЖИТТЯ
1950-Х
РОКІВ**

1950-ті роки для американського суспільства стали періодом солідарності та злагоди. Молодь і старше покоління намагалися триматися усталених традицій, не пориваючись від спільноти. Під час війни чоловікам і жінкам випало виконувати незвичні для них функції, зокрема на виробництві, але в мирні роки на них знову лягли традиційні обов'язки. Від чоловіків сподівалися доброго заробітку; жінки, навіть ті, що працювали на виробництві, передусім дбали про домівку. Соціолог Девід Ризмен у відомій книзі «Самотній натовп» наголосив на тих сподіваннях, що притаманні певним прошаркам і групам населення, означуючи нове суспільство як «іншоспрямоване». Він доводив також, що суспільства, створені на цій основі, виявляються стабільними та сприяють подальшій єдності і згоді. Телебачення, яке дивилися майже в кожній оселі, сповідувало добре знані соціальні цінності, пропагуючи їх серед різних вікових категорій американців.

Але не всім американцям подобалися такі соціокультурні моделі. Проти виставлених пріоритетів згуртувалися письменники так званого покоління бітників. Відстоюючи духовність, рух та імпровізацію, вони доводили зверхність інтуїції над розумом і містичних філософських течій Сходу над «організованою» релігією Заходу. Бітники намагалися кинути виклик авторитетам та умовним схемам. Літературні твори та винаходи бітників демонстрували їх нестримне прагнення свободи. Джек Керуак опублікував свій роман-бестселер «На дорозі» на рулоні паперу довжиною в 75 метрів. Ця книжка, видрукувана з ігноруванням правил пунктуації, поділу на абзаци тощо, славила принади і плоди вільного життя. Поема «Виття», що містила дошкульну критику сучасної механізованої цивілізації, спричинилася до скандальної слави поета Алена Ґінзберґа. Після вилучення повного тиражу книжки, поліція звинуватила автора в непристойностях. Проте Ґінзберґ виграв гучний судовий процес і завоював симпатії всієї країни.

Музику та образотворче мистецтво також не минули бунтівничі течії. Співак з штату Тенессі Елвіс Преслі, що так збентежив поважних американців чудернацькою зачіскою та коливанням стегнами, популяризував музику чорних: народився рок-н-рол. Елвісу та іншим рок-співакам поталанило довести, що білі охоче слухають «чорну» музику. Художники на зразок Джексона Поллока відмовилися від мольбертів – розкладаючи величезні полотна просто на підлозі чи землі, вони вкривали їх чудернацькими кольоровими плямами; крім фарби вони залучали до роботи пісок та інші незвичні для живопису матеріали. Ці діячі мистецтв стали провісниками глибшої і масштабнішої соціальної революції 60-х років.

ДЖЕРЕЛА ПРАВОВА- ХИСНОГО РУХУ

У післявоєнний період посилювалося незадоволення серед афроамериканців: упродовж війни вони відчували дискримінацію на військовій службі та на робочих місцях.

Расове питання змістилося в іншу площину в 1947 році, коли Джек Робінсон став першим кольоровим, що грав у вищій бейсбольній лізі. Захищаючи кольори команди «Бруклін доджерз», він наштотхнувся на прикрі непорозуміння не лише з гравцями суперників, але й з партнерами по команді. І все-таки він блискуче завершив перший сезон, закріпився в команді, проторувавши шлях у великий спорт для інших чорних, що традиційно грали в лігах «тільки для негрів».

Урядовці та чимало пересічних американців завважили зв'язок між расовими проблемами та політикою «холодної війни». Уособлюючи вільний світ, Сполучені Штати прагнули підтримки Африки та Азії, але дискримінація у власній державі перешкоджала пошукам друзів у інших частинах світу.

Гаррі Трумен підтримував рух за права людини. Він визнавав політичну рівність (хоча заперечував соціальну) і збагнув значення чорної громади у виборах, насамперед у великих містах. Довідавшись 1946 року про факти лінчування та інші масові насильницькі акції, що досі мали місце в південних штатах, Трумен створив правову комісію для розслідування явищ расової та конфесійної дискримі-

нації. Оприлюднений у наступному році звіт засвідчив, що чорні американці в свідомості суспільства визнаються громадянами другого сорту. У звіті було наголошено на необхідності ужиття заходів збоку федерального уряду для забезпечення усім громадянам Америки гарантованих прав.

У відповідь на звіт Трумен надіслав до Конгресу свою програму прав людини, яка містила десять положень. Коли демократи з південних штатів, обурені ужиттям важливих правозахисних акцій, залишили партію в 1948 році, Трумен видав декрет, що забороняв дискримінацію при прийнятті на федеральну службу, стверджував рівноправне ставлення до всіх військових та санкціонував комісію, яка мала розробити систему заходів для десегрегації у збройних силах. В армії останні расові обмеження було скасовано протягом корейської війни.

**КІНЕЦЬ
СЕГРЕГАЦІЇ**

Чорні мешканці Півдня фактично були позбавлені громадянських та політичних прав. Упродовж Другої світової війни в ній брали участь понад мільйон чорних американців та, незважаючи на це, ті з них, хто був родом із південних штатів, не мали права голосу: спроби потрапити до списків виборців почасти закінчувалися побиттям, звільненням з роботи, бойкотуванням і навіть вигнанням із власної землі. Мали місце випадки лінчування; ганебні закони, писані та неписані, розділяли білих і чорних у міському й міжміському транспорті, в готелях, ресторанах та їдальнях, у лікарнях, закладах розваги і дозвілля, і навіть на роботі.

Ейзенгавер розумів, що на Південь чекає болісний перехідний період, проте не вагаючись схвалив заходи по дотриманню нового закону. Він наказав десегрегувати школи у Вашингтоні, що мало стати взірцем для решти штатів, та прагнув покінчити з дискримінацією в інших сферах життя.

1957 року аналогічні дії президента викликали кризову ситуацію в місті Літл-Рок, штат Арканзас. Згідно з планом десегрегації передбачався вступ дев'яти чорних учнів до школи, де раніше навчалися лише білі. Напередодні акції губернатор штату зробив заяву про можливі заворушення

та віддав наказ місцевим гвардійцям «забезпечити порядок», а саме не пропускати чорних учнів до школи. Коли за рішенням федерального суду гвардійців було виведено і учні все-таки зайшли до школи, вони наштотували на войовничий галас. Після того, як войовничість натовпу переросла у відверту ворожість, чорним учням не лишалося нічого іншого, як залишити стіни школи.

У відповідь Ейзенгавер підпорядкував національних гвардійців штату федеральній владі та наказав їм повернутися до Літл-Рока. Робив він це неохоче: адже з часів реформ одразу після закінчення Громадянської війни федеральні військові ніколи не залучалися для захисту прав кольорового населення. Та іншого шляху не було, і десегрегація розпочалася з налагодження ладу в школі військовими, які заступили на пости прямо в класних кімнатах.

Молодий священик Мартин Лютер Кінг став рупором десегрегації. «Настає час, – сказав Кінг, – коли людям набридає те, що їх ширяють брутальним носакон насильства».

Афроамериканці добивалися для себе також виборчих прав. П'ятнадцята поправка до Конституції США гарантувала їм виборче право, але багато штатів знаходили спосіб обійти закон на підставі подушного податку чи освіти виборця. Ейзенгавер разом з лідером сенатської більшості Ліндоном Б. Джонсоном доклав чимало зусиль для схвалення Конгресом заходів, спрямованих на дотримання гарантій щодо участі у виборах. Кроком уперед став Акт про права громадян 1957 року – перший вагомий захід протягом останніх вісімдесяти років; згідно з ним допускалося втручання федерального уряду в разі, якщо кольорове населення позбавлятиметься права голосу. Проте недоліки в законодавстві все ще мали місце, через що правозахисники не складали зброї, добиваючись поновлення Акту про права громадян від 1950 року, яким передбачено суворі покарання за втручання у процедуру виборів. Але і цей закон не зобов'язував державні власті включати кольорових громадян до списків виборців.

Отже, у післявоєнний період правозахисний рух посилювався завдяки зусиллям самих афроамериканців. Лідери правозахисники, діючи через Верховний суд і Конгрес, закладали підвалини для розгортання правозахисного наступу в 60-і роки.